

ประวัติการรับราชการและผลงานสำคัญในตำแหน่ง ขุนนาง ข้าราชการ

โดยทั่วไปโครงการสังคมไทยสมัยโบราณพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดิน ทรงมีอำนาจสูงสุดทางการปกครองและการครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินทั้งประเทศแต่เพียงพระองค์เดียว (1) อย่างไรก็ตามการควบคุมคนและการควบคุมปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ทั้งประเทศ พระมหากษัตริย์ต้องการองค์การระบบราชการเพื่อการบริหาร ลักษณะขุนนางโคกอรุปขึ้นทำหน้าที่บริหารตามพระเนตรพระกรรณ ภายใต้ตำแหน่งนี้ขุนนางโคกอรุปอำนาจทางการเมืองและสิทธิพิเศษในการครอบครองปัจจัยการผลิตเห็นอภิมหาทั่วไป อาจกล่าวได้ว่านอกจากพระมหากษัตริย์แล้วอำนาจการแสวงหาส่วนเกินของสังคมโคกโดยการเป็นขุนนาง (2) ดังนั้นทำให้มีการพยายามผูกขาดตำแหน่งขุนนางด้วยวิธีต่าง ๆ เนื่องจากการเป็นขุนนางจะสามารถจับเวลาความมั่งคั่งให้แก่ตนเองได้ (3) วิวัฒนาการดังกล่าวไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก แม้ภายหลัง

(1) กฎหมายตราสามดวง "พระไอยการ เบ็ดเสร็จ มาตรา 53" (พระนคร: องค์การการศาสนา, 2505), 3: 115.

(2) ส่วนเกิน ตามรูปศัพท์หมายถึง ไร้ยอดสุทธิ ค่าไร จำนวนที่เกิดขึ้นไป แต่ในความหมายทางสังคมนิยม หมายถึง ค่าของผลผลิตที่คณงานผลิตมีราคาสูงกว่าค่าจ้าง — คณงานโคกอรุปจากนายจ้างหรืออาจหมายถึง แรงงาน ผลผลิตหรือเงินตราที่ประชาชนส่วนใหญ่ปกครองในลักษณะภาชีอากร (สมัยพืร์คัล) มีค่าสูงกว่าผลตอบแทน เช่น บริการต่าง ๆ ที่รัฐให้แก่ราษฎร และการเรียกเก็บผลประโยชน์ส่วนเกินมีลักษณะที่คังรายโคกอรุปที่เกิดขึ้นจากการค้ารังชีฟไป; ติงจาก ฎาติกา ประภาพันธ์ "ระบบเจ้าภาชีนายอากรสมัยกรุงเทพฯ ยุคคน" วิทยานิพนธ์ปริญฎามหาบัณฑิต แผนกวิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519 หน้า 20.

(3) เรื่องเดียวกัน หน้า 8-12.

ปีพ.ศ. 2416 อันเป็นปีที่ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้น นับเป็นปีแรกที่พระมหากษัตริย์ทรง
พยายามรวมศูนย์อำนาจทางการ บริหาร สู่ส่วนกลาง

ดังนั้นการศึกษาวិชาการ วิชา การ ของ จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
ตั้งแต่การ เริ่มรับ ราชการ เป็นมหาดเล็กจนถึงตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวง เกษตรอัน เป็น
ตำแหน่งสุดท้าย จึงมีความสำคัญยิ่ง ต่อการ ศึกษาถึง ที่มาของ ทรัพย์สินและสิทธิพิเศษ
ต่าง ๆ ตลอดจนถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างพระ เจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 กับ
จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ภายใต้อำนาจในบั้นนี้จะเป็นการ สำร วจหาประ เติ้ม
สำคัญอันที่จะ เชื่อมโยงการ ดำเนินธุรกิจของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ในบดต่อไป
การทวง เช่าสวน ราชการ

จากประวัติของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์ (1) จะเห็นได้ว่าสืบสกุลมาจาก
ตระกูลขุนนาง ตำแหน่งขุนนางแม้ว่าจะ เปิดโอกาสให้คนอื่นได้ เกาขึ้นสู่การ เป็นขุนนาง
ได้ แต่ในทางปฏิบัติแล้วตำแหน่งดังกล่าวมักสืบทอดจากพ่อไปยังลูก เวลส์ให้ เหตุผล
ว่าเนื่องจากในทางปฏิบัตินครของครอบครัวขุนนางจะมีโอกาส เว้นรศิลป์ในการ ปกครอง
มาก ครอบครัวขุนนางที่มีชื่อเสียงมักจะผูกพันกับหลานของตระกูลเพื่อรับ ราชการ เป็น
มหาดเล็กจะได้ใกล้ชิดส่วนพระองค์พระมหากษัตริย์ โอกาสเช่นนี้ทำให้ตำแหน่ง ราชการ
มักเป็นตำแหน่งสืบทอดกันในครอบครัวหลาย ๆ ชั่วคน (2) ดังนั้นการ ที่จอมพล-
เจ้าพระยาสุรศักดิ์ สืบสายโลหิตจากตระกูลขุนนาง คือ ตระกูลบนนาคและตระกูล
ชูโต ทั้งสองตระกูลนี้เป็นกลุ่มขุนนาง ที่มีบทบาทด้านการ เมืองการ ปกครองใน เวลานั้น
ประกอบควยความสามารถ ตระกูลตัวจึงมีผลต่อความก้าวหน้าในชีวิตร าชการ ของท่าน

(1) โปรดดูรายละเอียด ตระกูลของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี จาก
ภาคผนวก ก.

(2) ควอริช เวลส์, การปกครองไทยสมัยโบราณ แปลโดย กาญจน์ สมเกียรติกุล
และยุพา ชุมจันทร์, (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519),
หน้า 53-63.

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เริ่มฝึกหัดระเบียบราชการครั้งแรกที่บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ญาติผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดเพื่อศึกษาและฝึกหัดราชการจนอายุ 14 ปี บิดาก็คือพระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง แสง-ชูโต) ได้นำเขาถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามขนบธรรมเนียมโบราณที่ขุนนางจะต้องนำบุตรเขมาถวายตัวตำแหน่งชั้นแรกเป็นมหาดเล็กวิเศษสังกัดอยู่ในเวรฤทธิ การ เป็นมหาดเล็กเป็นตำแหน่งที่ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ ใฝ่มีโอกาสฝึกหัดระเบียบประเพณีราชการโดยตรง และได้เลื่อนยศเป็นขุนนางเมื่ออายุเพียง 18 ปี โดยตำแหน่งเป็นนายร้อยตรีหลวงศัลยหัตถกรรม ถือศักดินา 600 รั้งเงินเดือน ๆ ละ 10 ตำลึง (1)

ในพ.ศ. 2413 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสสิงคโปร์และชวาเพื่อทอดพระเนตรกิจการบ้านเมืองขนบธรรมเนียมของต่างชาติบุคคลที่ตามเสด็จลวนแพศยานการคัดเลือกมาทั้งสิ้น ทั้งนี้ "...ควรหมายจะให้ไปให้ความรู้เห็นมาสำหรับราชการภายนอกเป็นสำคัญ..." (2) ซึ่งในครั้งนั้นโปรดเกล้าให้หลวงศัลยหัตถกรรม (เจิม แสง-ชูโต) (3) ตามเสด็จถวาย นอกจากนี้ในคราวเสด็จประพาสประเพณีอินเดียเมื่อ พ.ศ. 2414 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้ทานตามเสด็จอีกครั้งหนึ่ง

(1) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), 1:23.

(2) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี, ความทรงจำ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสริมวิทย์บรรณาการ, 2518), หน้า 266.

(3) เจิม แสง-ชูโต คือ ชื่อเดิมของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี.

กล่าวได้ว่าหลวงศัลยแพทย์ศรกร ได้เพิ่มประสบการณ์จากการ ความเสด็จ
 ประพาสต่างประเทศทั้ง 2 ครั้ง ซึ่งไม่เพียงจากการ เห็นแบบอย่างความเจริญของ
 ประเทศที่เสด็จไปเท่านั้น ยังได้เพิ่มความชำนาญการ ใ้ใช้ภาษาอังกฤษอีกด้วย
 จากประสบการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้หลวงศัลยแพทย์ศรกร ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอุปทูตในคณะ
 ทูตที่ประกอบพระยาภาสกรวงษ์ (ชุมพร บุนนาค) ราชทูตไปเจรจากับรัฐบาล
 อังกฤษเรื่องท่งสุล ยอร์ช น็อกซ์ ทูตอังกฤษจะนำเรือรบเข้ามาปิดปากอ่าวไทย
 โดยยื่นคำขาดให้ไทยปล่อยพระปรีชาภักการ (สำออง อมาตย์กุล) บุตร เขยซึ่งทำ
 ความผิดหลายประการ (1) ในระหว่างไปราชการ ณ กรุงลอนดอน ไปรคเกล้าให้
 จมื่นสรวลัยสุฤศการ (2) (เจิม แสง-ชูโต) ไปศึกษาการทหารบก ทหาร เรือ และ
 โรงเรียนอาวุธยุทธรณ์ทั้ กระจายกันเป็นต่าง ๆ อีกด้วย (3) จมื่นสรวลัยสุฤศการ
 ได้ถือโอกาสนี้ไปศึกษาการทหารจากประเทศอังกฤษ อิตาลี ฝรั่งเศส เยอรมัน และ
 หลังจากกลับจากไปศึกษาการทหารในยุโรปแล้ว ในปีพ.ศ. 2423 ทรงพระกรุณา
 ไปรคเกล้าฯ ให้เข้ารับราชการในกรมทหารหน้าในตำแหน่งผู้บังคับการที่ 2 มียศ
 เป็นคอโรเนล (นายพันเอกเจาหมื่นไวยวรรณารถ) เจาหมื่นไวยวรรณารถได้จัด
 ระเบียบการปกครองในกรมทหารหน้าให้ดีขึ้น มีการตรากฎขอมบังคับในปีพ.ศ. 2423
 กำหนดให้ยศทหารมี 11 ชั้น ตั้งแต่พลเอกลงไปถึงสิบโท พร้อมทั้งกำหนดอัตรา ขาเงิน
 เคื่อนตามลำดับยศด้วย (4) เจาหมื่นไวยวรรณารถได้แสดงความสามารถครั้งแรก

(1) ความผิดของพระปรีชาภักการ เช่น ทารุณกรรมคดราษฏรที่ปราจีนบุรี
 การขักยอกเงินหลวง; เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ปรวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, 1: 62-69.

(2) ในขณะที่ไปยุโรปจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีมีบรร คาศักดิ์ เป็น
 จมื่นสรวลัยสุฤศการ.

(3) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการ ของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, 1: 73.

(4) ภากร ตี มหาชนธิ์, "การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์ บัณฑิต
 วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 125.

ด้วยการ เหนือหนาร โคจำนวนหนาร เพิ่มขึ้นมากกว่า 5,000 คน ในเวลาไม่กี่เดือน และโคจักสรวงโรงหนารชักรวทที่สระปะทวน แกโระ เป็ยบยทววิธหลายอยาง เปล็ยนเปลงอาวชโหนสมัย จางชารตงประ เทศมาเป็นครุคคหนาร ในกรวเรกค สักออเจาหมันไวยวรรณวธโครับการแตงทงโหนเป็นแมทพไปปราบฮอถึง 2 ครั้ง ค้อใน ปีพ.ศ. 2428 และ 2430 ในปีพ.ศ. 2430 หลังจากกลับจากปราบฮอทงพระกรรณา โปรคเกลาท โหนเจาหมันไวยวรรณวธเป็นบ้งค้บการทหนาร⁽¹⁾ และเมื่อพระบาท- สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจาอยหัวทงตั้งกรมยุทธนาธิการ ขึ้นในปีพ.ศ. 2430 นั้น โปรคเกลาเลอณค้าแหนง เจาหมันไวยวรรณวธเป็นพระยาสุรศักดิ์มนตรีค้างท้าแหนง เจาพนักงานโหนฝ่ายยุทธภค⁽²⁾ และในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2434 พระยา- สุรศักดิ์มนตรีโคริเริ่มออกหนังสือ "ยุทธโภษ"⁽³⁾ เป็นหนังสือรายเก็อนเก็ยวค้บวิชาชัพ ทหนารโคโดยเฉพาะ ซึ่งแสดงโหนเห็นการจกน้าความรและประสบการณที่โครับจากการ ไปตางประ เทศมาประยุคค้โชโคอยางค้

จากหนาค้ในค้าแหนงราชการค้กกลาร สามารถแยกโหนเห็นความสามารถที่ ล้าค้ย ๆ ของขอมพลเจาพระยาสุรศักดิ์มนตรีโคหลายประเค็น ค้งจะเสนอรายละเอ็ยคค แต่ละประเค็นในหัวขอคค ๆ ไป

(1) ขอมพลพระ เจาบรมวงศเธอเจาฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงษัร เจค, ค้านายทหนารมหาคเล็ด (ม.ปท,ม.ป.พ.), หนา 33 - 35.
 (2) การค้ มหาคค, "การปกรุปรการทหนารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จ- พระจุลจอมเกล้าเจาอยหัว," หนา 131.
 (3) หอชคหมายเหตุแหนงชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.13.2/8 ส้าเนาที่ 47/9 สมเค็จกรมพระภาณุพันธุวงษัร เจคกรวบทลพระ บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจาอยหัว 2 พฤศจิกายน ร.ศ. 109 และกรมยุทธนาธิการ, ยุทธโภษ เลม 1 (ร.ศ. 111), หนา 1.

บทบาททางด้านการทหาร

ความสามารถด้านการทหารที่สำคัญ ได้แก่ การเป็นแม่ทัพไปปราบฮ่อถึง 2 ครั้งในพ.ศ. 2428 และ 2430 ฮ่อโอบกวนเขตแดนไทยทางเหนือบริเวณสิบสองปันนา สิบสองจุไทย และเมืองพวนมาเป็นเวลา 10 กว่าปี นับจากการปราบฮ่อครั้งแรกในปี 2418 เป็นต้นมา ไม่มีแม่ทัพคนใดปราบฮ่อไล่สำเร็จ ทั้งนี้การปราบฮ่อครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงคัดเลือกแม่ทัพเป็นพิเศษ เพราะการปราบฮ่อ⁽¹⁾ ไม่ใช่เพียงแค่งานโจรสลัดรายตามชายแดนเท่านั้น หากเป็นการรักษาเขตแดนให้รอดพ้นจากฝรั่งเศสด้วย⁽²⁾ การจัดทัพไปปราบฮ่อครั้งนี้แบ่งเป็น 2 ทัพ คือ กองทัพฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงเลือกพันเอกจ๋มม้นไวยวรนาถเป็นแม่ทัพของกองทัพฝ่ายเหนือโดยทรงกล่าวยาวว่า "...พระนายไวยคนนี้เป็นผู้ชำนาญการทหารและอาวุธ ทั้งเป็นผู้เห็นแก่ราชการไม่ละทิ้งหน้าที่ และเป็นผู้ที่มีความซื่อตรง จงรักภักดี..."⁽²⁾ การเป็นแม่ทัพของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเสียสละ การตัดสินใจแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในฐานะผู้นำ ทั้งนี้เนื่องจากการไปรบครั้งนี้มีอุปสรรคที่ค่อนข้างซับซ้อนตลอดเวลา นับตั้งแต่ภัยธรรมชาติ เช่น ระบาดวง เค้นทัพของฝ่ายเส้นทางที่ทรงกันดาร ผ่านป่าดงดิบ ขึ้นเขาที่สูงชันระหว่างถูกฝน อันเป็นผลให้ทหารเกือบทั้งกองทัพล้มป่วยเป็นไข้ป่า เป็นบิด⁽³⁾ แคทานแม่ทัพสามารถเอาชนะฮ่อได้ด้วยการคิดประดิษฐ์ท่าลกระเบิดจากกระสุนปืน วางดักไวตามที่คาง ๆ รอบค่ายทหาร มีทั้งฝังดินและแขวนไวตามกิ่งไม้โดยใช้สายขุนวนคล้องกัน⁽⁴⁾

(1) ฮ่อ คือ จีนที่ก่อการกบฏใต้เงื้อมมือของลัทธิโพธิ์เพื่อจะล้มราชวงศ์เม็งจู่แต่ไม่ได้จึงอพยพหนีมาอยู่ทางเหนือของไทย.

(2) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, 1: 310.

(3) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, 2: 475 - 477.

(4) เรื่องเดียวกัน, หน้า 454 - 456.

รัชการนี้ไทยจึงตีค่ายออกแตกทุกค่ายในปีพ.ศ. 2429 ต่อมาเมื่อฝนตกชุกอีกครั้งหนึ่งทหารไทยตามค่ายต่าง ๆ ปรุขังเป็นไขป่าช้าล้มตายวันละ 9-10 คน ยาควินินที่รักษาเหลือเพียง 1 ชวดและไม่ใคร่เพิ่มเติมอีกเลย พวกฮ่อเห็นกองทัพไทยตกอยู่ในสภาพที่อ่อนแอจึงปรุขังกองทัพจึงถือโอกาสยกกลับมาตีค่ายทหารไทย พันเอกจมนไวชรรณารัจแกมได้หาควายการไซวางระเบิดรอบค่ายให้ทหารปรุขังคอยบนอนกระต๊ากสายชนวนและขณะเดียวกันก็ส่งทหารไปเกลี้ยกล่อม "องบาศ" หัวหน้าฮ่อของค้ำกลมหนึ่งในเขตสิบสองจุไทยเป็นกลุ่มฮ่อที่ประพฤติกวีดีไม่เป็นโจรใหญ่กัฒมาชวยรบ⁽¹⁾ ในที่สุดพวกฮ่อยอมสวามิภักดิ์ต่อกองทัพไทยในปีพ.ศ. 2429⁽²⁾ และในปีพ.ศ. 2430 พวกฮ่อกำเริบอีกครั้งหนึ่ง พลตรีพระยาสุรศักดิ์มนตรี เป็นแม่ทัพฝ่ายเหนือไปปราบฮ่ออีกเช่นเคยครั้งนี้ฮ่อยอมสวามิภักดิ์โดยไม่ต้องเสียเวลาปราบเพราะเคยเห็นความสามารถของท่านมาแล้ว⁽³⁾

ต่อมาเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นแม่ทัพไปปราบเงี้ยว แม้ว่าในขณะนั้นท่านลาออกจากราชการแล้วก็ตาม แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงระลึกถึงความสามารถในการเป็นแม่ทัพของท่านเสมอ ไททรงมีพระราชหัตถเลขาถึงท่านว่า "...ให้เจ้าระลึกถึงหน้าที่ของเจ้าว่า เจ้าเป็นทหารไม่ใช่พลเรือน เมื่อมีเหตุการณ์สิ่งใดเกิดขึ้น เจ้าต้องกลับมาเป็นทหารทันที..."⁽⁴⁾

(1) คุรุสภา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 24 14: 222 - 229. 2511.

(2) เรื่องเดียวกัน.

(3) ความดีความชอบในการปราบฮ่อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สร้าง เหรียญดุษฎีมาลาเป็นตรีจักร.

(4) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

กบฏเงี้ยวเมืองแพะ⁽¹⁾ เป็นกบฏที่เกิดขึ้นในพ.ศ. 2445 กบฏนี้เป็นปฏิกริยา
 ประการหนึ่งที่มีต่อการปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 การกบฏครั้งนี้ไม่เพียงพวกเงี้ยวเท่านั้นที่ก่อการจลาจล แต่มีอยู่เบื้องหลัง เหตุการณ์นี้
 อาทิเช่น เจ้านายเมืองแพะ ลำปาง รวมทั้งพวกเงี้ยวได้รับความช่วยเหลือจากฝรั่ง เสส
 และ เล็กทำอันตราายเฉพาะคนไทยเท่านั้น ไม่มีชาวต่างชาติได้รับบาดเจ็บเลย⁽²⁾

(1) กบฏเงี้ยวเมืองแพะ เกิดขึ้นในเวลาเช้าตรู่วันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2445
 โดยพวกเงี้ยวประมาณ 300 คน เข้าปล้นเมืองแพะ พวกเงี้ยวแบ่งกระจายกันเป็นกลุ่ม ๆ
 กลุ่มละประมาณ 20-30 คน มีหัวหน้าชื่อ พกานหมอง พวกเงี้ยวมีอาวุธครบมือพากันให้
 ร้องเข้ามาทางประตูเข้าปล้นโรงพลต้าว รวบรวมเอาเอาอาวุธปืนและคัตศ้าย
 โทเร่เลข รวมทั้งพันักนักโทษในนักโทษเป็นกำลังช่วยปล้น แล้วจึงเข้าตีที่ว่าการ เมือง
 แพะ บ้านพระยาไชยบรรณจับพระยาไชยบรรณฆ่าหลวงเทศาภิบาลเมืองแพะ กับพลต้าวรชกร
 โคตีทองยาม แล้วคัตศัรพระยาไชยบรรณเพียงเส้าไว้รวมทั้งคนไทยอื่น ๆ อีกไม่เว้นแต่
 เด็ก หลังจากนั้นพวกเงี้ยวได้เชิญเจ้าแพะมาที่ว่าการ เพื่อช่วยกันขนเงินทรัพย์สินต่าง ๆ
 ไซ้เวลา 2 วัน เงินที่ปล้นแบ่งแจกจ่ายเป็นส่วน ๆ อาทิเช่น เจ้าแพะได้สี่หมื่นบาท
 และพวกเงี้ยวกระจายข่าวอีก 2-3 วันจะบุกเข้ามาอีกประมาณ 3,000 คน และจะ
 เข้าตีอคร คัตศักรว; อางจาก คุรสภา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 75 ปรายเงี้ยวตอนที่ 1
 (พระนคร: คุรสภา, 2512), 46: 270 - 300.; คุรสภา, ประชุมพงศาวดารภาค
ที่ 78 ปรายเงี้ยวตอนที่ 2 (พระนคร: คุรสภา, 2513), 48: 179.; เศษ มณฑล,
 "ขบถเงี้ยวเมืองแพะ" สังคัมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (กันยายน - พฤศจิกายน
 2511) : 67 - 82.

(2) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.63/2 รายงานหลวง-
 จันทรมาศ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จอมพลเจ้าพระยา-
สุรศักดิ์มนตรี เป็นแม่ทัพไปปราบกบฏพร้อมทั้งให้กหลวง วรพระราชาเขตฝ่ายเหนือ
ทัพหน้กด้วย (1) การ เป็นแม่ทัพครั้งนี้ท่าน เสียสละตั้งแต่เริ่มแรกควบการจำนำที่ดินสวน
ครัวเพื่อนำเงินไปซื้อเสบียงอาหารให้ไพร่พลไว้กรวยการคองเงินราชการ จอมพลเจ้า-
พระยาสุรศักดิ์ ออกจากกรุงเทพฯ ในวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2445 (2) ก่อนที่
กองทัพจากกรุงเทพฯ จะไปถึงมีการจัดการป้องกันเมืองแพร่ และจัดทัพคอยสกัดเงินยว
จักรวรรก่อน (3) กองทัพจากกรุงเทพฯ จะไปถึงประมาณวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 121
(พ.ศ. 2445) ในการสู้รบกันนั้นพวกหมองหัวหน้าเงี้ยวอาศัยในถ้ำที่ลำปาง พวก
เงี้ยวจึงระส่ำระสายหนีออกจากแพร่ ไปเป็นจำนวนมาก (4) และไปตั้งทัพที่ทุ่งเชียงคำ
(น่าน) เมื่อกองทัพของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีไปถึงแพร่ในวันที่ 14 สิงหาคม
ก็ล้อมสวนทว่าพวกเงี้ยวเกลี้ยกล่อมและบังคับชาวเมืองให้เป็นพรรคพวกให้ตั้งเงิน
เสบียงอาหาร กำลังคน อาวุธ เคมีเขาคีแฟรมมีจำนวนประมาณ 200 คน แต่ขณะนั้น
เงี้ยวที่อยู่ชายฝั่งมากกว่า 2 หมื่นคน และพวกเงี้ยวได้รับคราญช่วยเหลือจากฝรั่งเศสด้วย
แต่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีปราบไล่สำเร็จโดยใช้เวลาสามารถติดต่อกองการทุกกับ
ฝรั่งเศส และจัดกองทหารตำรวจประจำรักษาการ เหตุการณ์จึงสงบ และพลโทเจ้า-
พระยาสุรศักดิ์มนตรีได้รับมอบหมายให้เป็นผู้สอบสวนหาสาเหตุเป็นเหตุวาระคดีสันคคีที่เกิด
ขึ้นร่วมกับมิสเตอร์โรบินที่ปรึกษากฎหมายของกระทรวงมหาดไทย และพระจริฎาที่ปรึกษา
กฎหมายของกระทรวงยุติธรรมช่วยกันจัดตั้งศาลวาระคดีความ โดยให้เจ้าพระยา-
สุรศักดิ์มนตรีมีอำนาจเต็มที่ในการตัดสิน

(1) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ, 1/6 เจ้าพระยา-
สุรศักดิ์มนตรี.

(2) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.63/2 ปราบปราม
ปราบเงี้ยวซึ่งก่อกองจลาจลเมืองแพร่.

(3) คุรสภา, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 78, หน้า 196.

(4) เรื่องเดียวกัน, หน้า 248.

จากความสามารถในการ เป็นแม่ทัพ ความรับผิดชอบของงาน ตลอดจนความ
 เสียสละของท่าน เป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทาน
 บำเหน็จความชอบโดยโปรดให้เลื่อนยศขึ้น เป็นนายพลโทในกรมทหารบก⁽¹⁾ และคอ
 มาในวันที่ 15 เมษายน ร.ศ. 109 (พ.ศ. 2433) โดคำทรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหาร
 บก รวมทั้งได้รับพระราชทานเครื่องอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศ ส.ม.ส. ชั้นที่ 1
 มหาสุรภรณ์มงกุฎสยาม

บทบาททางด้านการปกครอง

ความสามารถด้านการปกครองของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี แสดงให้
 เห็นถึงการ เป็นนักปกครองที่ดี มีการวางแผน ความคิดริเริ่ม กล้าตัดสินใจ ผลงานนี้
 เห็นได้ชัดเจนในการ บริหารงานการปกครองมณฑลหลวงพระบางของท่าน โดยจะ
 แยกศึกษาเป็นประเศดังนี้

การรักษาความสงบ

การทะนุบำรุง เศรษฐกิจของหลวงพระบาง .

การสาธารณสุขโลก

การรักษาความสงบ เนื่องจากมณฑลหลวงพระบาง เป็นที่ต้องการ ของ
 ฝรั่งเศสมาก เหตุผลประการหนึ่ง ที่ฝรั่งเศสต้องการ คือ หลวงพระบาง เคยส่งบรรณาการ
 ให้ญวน⁽²⁾ เมื่อญวนเป็น เมืองขึ้นฝรั่งเศสแล้วหลวงพระบางจึงควร เป็น เมืองขึ้นของ

(1) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.19/4 คำปรึกษา
 บำเหน็จกองทัพไปราชการ เมืองนครหลวงพระบางรวมทั้งสิ้น 167 คน, 13 กุมภาพันธ์-
 27 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109.

(2) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62.1/40 รายงาน
 พระอินทร ภิบาล.๑.

ฝรั่งเศสด้วย (1) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งให้เจ้าพระยา-
 สุรศักดิ์มนตรีจัดการ ปกครอง หลวงพระบาง ไหม่คองถาวร เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีร่าง
 แผนแก้ปัญหาหลายวิธี ประการแรกได้แก่ ทำสัญญากับมองซิเออร์ปาร์ริงส์ฝรั่งเศส
 เพื่อป้องกันชายแดนไทยในเขตสิบสองจุไทย หัวพันห้าทั้งหก และเมืองญวน สัญญานี้เป็น
 สัญญาชั่วคราว าวจนกว่ารัฐบาลทั้ง 2 ฝ่ายตกลง เขตแดนกันเรียบร้อยแล้ว (2) ใจความสำคัญ
 ในสัญญาที่ว่า ทหารฝรั่งเศสจะรักษาการในสิบสองจุไทย ทหารไทยรักษาการในหัวพัน
 ห้าทั้งหก (3) ประการที่ 2 จัดการสำรวจสำมะโนครัวตามหัวเมืองในราชอาณาจักร (4)
 หักคัดเลือกชายฉกรรจ์อายุ 18-20 ปี มาฝึกหัดทหาร เพื่อสลับเปลี่ยนกันอยู่เวรรักษาการ
 และเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการจลาจล ประการที่ 3 ให้เจ้านายเมืองหลวงพระบาง
 จัดคนไม่เงินตนไม่ทอง (5) พร้อมทั้งส่งบุตรหลาน เจ้าเมืองหลวงพระบาง เขามาเรียน
 ในกรุงเทพฯ มีประมาณ 39 คน เสียค่าใช้จ่ายปีละ 4,680 บาท รัฐบาลไทยออกค่า
 ใช้จ่ายทั้งหมด (6) ประการที่ 4 จัดให้บุตรหลาน เจ้าเมืองหลวงพระบาง ไปประจำ
 รับตึกใหม่ที่เชียงใหม่ เมื่อมีเหตุการณ์ไม่สงบจะได้ป้องกันได้ทัน (7)

(1) เรื่องเดียวกัน.

(2) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

4: หน้า 166 - 168.

(3) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62.1/46 หนังสือ
 ราชการปี 109 กระทรวงมหาดไทย ราชการฝ่ายเมืองหลวงพระบาง.

(4) เรื่องเดียวกัน.

(5) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62.1/40 รายงาน
 พระอินทราภิบาล.

(6) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62.1/49 ราชการ
 ฝ่ายเมืองหลวงพระบาง.

(7) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62.1/40.

การจัดการถึงกล่าวของ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เป็นการควบคุมหลวงพระบาง
อย่างใกล้ชิด ก่อให้เกิดความสงบและความ เจริญในสัทธิรัฐบาลไทย

การทะนุบำรุงเศรษฐกิจของหลวงพระบาง พระยาสุรศักดิ์มนตรีได้สำรวจ
การประกอบอาชีพความเป็นอยู่ของราษฎร โดยคำนวณรายได้อัตราเดียวกับจำนวน
พลเมืองจากการสำรวจสำมะโนครัว เป็นจำนวนรายได้จากหลวงพระบางที่จะออกมา
ถึงกรุงเทพฯ จำนวนภายในไม่ต่ำกว่า 308,960 บาทต่อปี ภาษีที่ดินประมาณ 24,000 บาท
ภาษีสุราประมาณ 112,480 บาท ภาษีส่วยไม้ของรับราชการคนละ 6 บาทต่อปี เป็นเงิน
ราชการปีละประมาณ 84,000 บาท รวม 4 ประเภทได้ประมาณ 332,960 บาทต่อปี⁽¹⁾
ราชจายศาลาสร้างป้อม ทะนุบำรุงเมือง าลา ประมาณ 107,280 บาท หักแสงคงเหลือเงิน
ปีละประมาณ 21,760 บาท⁽²⁾ เป็นเงินจำนวนมาก ซึ่งพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้จัดการควบคุม
ดูแลภาษีต่าง ๆ อย่างละเอียด และท่านยังเห็นความจำเป็นของการคมนาคมเป็นพื้นฐานสำคัญ
ของการพัฒนาเศรษฐกิจ ทางจึงริเริ่มจัดซื้อเรือเมล์จำนวน 21 ลำ เป็นเงิน 2,400 บาท
หรือเขล่นไม้ศตประสงค์ในการนำสินค้าจากหลวงพระบางไปขึ้นที่เมืองวิชัย เส้นทางเรือเมล์
เป็นที่นิยมมากเพราะไปทางบกลำบาก⁽³⁾ และได้จัดตั้งโรงสินค้าควย ต่อประโยชน์จึงเข้า
สู่เมืองหลวงพระบางมากกว่าเดิม เพื่อให้ได้ประโยชน์โดยสมบูรณ์จำเป็นต้องจัดการ เมือง
ใกล้เคียงควบคู่ไปด้วย ได้แก่ เมืองงูย พระยาสุรศักดิ์มนตรีได้วางแผนการซ่อมและ
สร้างถนน เพราะเมืองนี้เป็น เมืองท่าสินค้าของหัวพันห้าทั้งหก โดยให้จัดเรือเมล์เดินถึง
กันรวมทั้งจัดทหารรักษากรอบควบคุมความปลอดภัย

(1) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62.1/46 หนังสือราชการ
ปี 109 กระทรวงมหาดไทย ราชการฝ่ายเมืองหลวงพระบาง 15 มิถุนายน ร.ศ. 108.

(2) เรื่อง เดียวกัน.

(3) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62.1/46.

เป็นประจำ อีกเมืองหนึ่งที่สมควรจัดการ ทะนุบำรุงคือ ที่ตำบลปากลายเพราะ เป็นเมืองท่าของเมืองพิชัย สินค้าที่จะไปอุดรคิณฑทองแวะพักที่นี้และเป็นเมืองที่อยู่กลางระหว่างพิชัยกับหนองคาย จึงได้ปรับปรุงให้ดีขึ้นจัดทหาร ตำรวจคอยรักษาการ (1)

การสาธารณสุข ใภ่ภค พระยาสุรศักดิ์มนตรีได้จัดตั้งโรงพยาบาลชั่วคราวแยกจากกรมการนิเวศ 2 ครั้ง เพื่อแก้ปัญหาการระบาดในท้องถิ่นนั้นเป็นไข้ป่า เป็นบิด และตาแดงกันมาก จัดให้ราษฎรมีน้ำสะอาดใช้โดยขุดสระใหญ่ทำหอคินรับน้ำจากลำห้วยเป็นการแก้ปัญหาให้ราษฎรได้ใช้จากแม่น้ำโขงชั่วคราว เนื่องจากระยะนั้นน้ำขุ่นปนมาก (2) นอกจากนี้ยังจัดให้มีกิจการไปรษณีย์ โทรเลข จัดการสร้างและขยายถนนให้ดีขึ้น จัดตั้งกองชำระคดีความ (3) จัดสร้างคัมภีร์วาทกรรมเมืองให้เจ้าพระยามหินทรเทพนิภาธร เจ้าเมืองหลวงพระบาง รวมทั้งบ้านเรือนของเจ้านายต่าง ๆ การสร้างบ้านเรือนนี้พระยาสุรศักดิ์มนตรีได้ขอยืมราชการ ทดลองขายไปก่อน โดยทำเป็นหลักฐานกู้ยืมเงิน ต่อมาเจ้านายเหล่านี้ไม่มีเงินใช้หนี้พระยาสุรศักดิ์มนตรีต้องขายที่ บ้านศาลาแดงใช้หนี้ศาลาก่อสร้างต่าง ๆ แทน เพราะทางรัฐบาลไม่ยอมจ่ายให้ (4)

การจัดการมณฑลหลวงพระบางให้เรียบร้อยดังกล่าวดแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสว่า "...กรมเห็นพระยาสุรศักดิ์มนตรี

(1) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62.1/46.

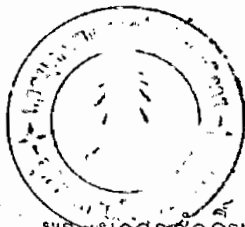
(2) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

4: 1.

(3) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62.1/46.

(4) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

4: 5 - 6.

ที่คิดจกนั้นเป็นทางคืออยู่แล้ว... (1) พระยาสุรศักดิ์มนตรีได้รับคำสั่งให้ดูแลรับผิดชอบ
 การบริหาร เมืองหลวงพระบาง หัวพันห้าทั้งหก และสิบสองจุไทยเป็นเวลา 4 ปี
 จนเหตุการณ์เรียบร้อยจึงกลับกรุงเทพฯ และพระพลีฐานารักษ์เป็นข้าหลวงรับผิดชอบ
 แทน การจัดการมณฑลหลวงพระบางจนสงบเรียบร้อยนี้ เจ้ามหินทร เทพนิภากร เจ้า
 เมืองหลวงพระบางพร้อมทั้งบุตรหลานระลึกถึงความดีของพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงจัดส่ง
 หีบหมากทองคำหนัก 28 บาท ส่งไปเพื่อเป็นพระระลึกถวาย (2) และผลจากความ
 สามารถที่หาได้รับอีกประการหนึ่งคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 ใ้รางวัลพระราชทานเหรียญไ้ทานเป็นอนุสรณ์การที่หลวงพระบาง และนครราชสีมา (3)
 ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดอีกครั้งหนึ่งในบทที่ 3

บทบาททางด้านเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ

แม้ว่าในขณะที่จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจะลาออกจากตำแหน่งผู้บัญชา
 การทหารบกแล้วก็ตาม (4) แต่ด้วยความสามารถ ความจงรักภักดี (5) ตลอดจนผลงาน

(1) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62.1/46. เก็บมอดหมาย
 ที่กรุงเทพฯ จะส่งไปให้พระยาหลวงพระบางมีประมาณ 2,000 ชั่ง ไ้สองเป็นงวด ๆ
 ปีหนึ่งประมาณ 600 ชั่ง หรือ 400 ชั่ง ไ้ข้าหลวงรับผิดชอบดูแลประมาณ 7 ปี
 จะไ้หมดสิ้น.

(2) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62.1/58 หนังสือ
 ราชการปี.ศ. 109 กระทรวงมหาดไทยราชการฝ่ายเมืองหลวงพระบาง 5 พฤษภาคม
 ร.ศ. 112.

(3) หอพระธรรมนูญ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 เรื่องสารตราให้พระยาสุรศักดิ์
 มंत्रीจัดการภายใน.

(4) รายละเอียดการลาออกของพระยาสุรศักดิ์มนตรี จะเสนอในหัวข้อต่อไป.

(5) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.10/5 สำเนาคำปฏิญาณ
 ของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ร.ศ. 102.

ศักดิ์ เคน ความซื่อตรงและการ เป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มมีความคิดก้าวหน้า⁽¹⁾ พระบาท-
สมเด็จเจ้าพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พระยาสุรศักดิ์มนตรีกลับ
มารับราชการใหม่อีกครั้งหนึ่ง ก็จึงเห็นใจจากพระราชดำรัสว่า "...จะปล่อยให้
พระยาสุรศักดิ์มนตรีผู้น้อยลอย ๆ ไมได้ ไหนหาคำแทนราชการบรรจุเขาไว้ให้ใด..."⁽²⁾

พระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงได้รับตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวง เกษตร พาณิชยกรรม
เมื่อวันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435)⁽³⁾ สถานที่ทำงานของกระทรวง
เกษตรฯ ไซ้ตึกโรงเรียนนายสิบ ที่วังพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ (ตั้งอยู่ที่ถนนพระ-
พิพิธตัดกับถนนราชินี ปากคลองตลาด) กระทรวงนี้ทำหน้าที่รับผิดชอบเรื่องการจัดที่ดิน
ให้เกิดประโยชน์ การปักปันเขตที่ดิน การปิดน้ำท่น้ำให้ราษฎรทำการ เพาะปลูกได้
สะดวก การเก็บหางชาวดานาขึ้นฉางหลวง การจัดหาสัตว์พาหนะ⁽⁴⁾ จะเห็นได้ว่า
เป็นหน้าที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ การประกอบอาชีพ ชีวิตความเป็นอยู่ ความรู้ความคิด
ความเศรษฐกิจ และประสบการณ์ในการทำงาน เป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับเสนาบดีกระทรวง
เกษตรฯ ซึ่ง เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีมีประสบการณ์จากการ เดินทางไปต่างประเทศ
การ เป็นแม่ทัพไปปราบเงี้ยว ฮ่อ ทำให้เห็นสภาพความเป็นอยู่การ ประกอบอาชีพของ

(1) เทียนวรรณ นักคิด นักเขียน รวมสมัยก็ยังกล่าวถึงจอมพลเจ้าพระยา-
สุรศักดิ์มนตรีว่า "เจ้านายและขุนนางที่คลุ้มคลั่งของกรมการใหม่การ เปลี่ยนแปลง มี
การจัดความอยู่ดีมีสุขในสมัยนั้นก็ กรมพระยาคำวรวงศ์วานภาพ เจ้าพระยาสุรศักดิ์-
มนตรี และ..." อางโน ชัยอนันต์ สมุทวนิช, ชีวิตและงานของ เทียนวรรณ และ
ก.ศ.ร. กุหลาบ (พระนคร: สำนักพิมพ์พรินต์, 2522), หน้า 35.

(2) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการ ของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
4: 266.

(3) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.2/1 เรื่องตั้งตำแหน่ง
เสนาบดี ร.ศ. 111.

(4) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประวัติกระทรวง เกษตรธิการ ร.ศ. 128.

ราษฎร และจากการที่เลยชวยมิดารับนิคมอมเรื่องกงสีชื้อขายสิ่ง ของต่าง ๆ และเคยชวยมิดาทำหน้าที่เร่ง เงินภาษีอากร (1) ประสมการรตต่าง ๆ จึงกลววจิงชวยไททานสามารถกำเนินงานสำเร็จไปไคกรยดี ยลงวในคำแหมง เสนวบคี่ที่สำคัญของทานไคแก

- การ จักกรรมสิทธิหน้า
- การ แก้ปัญหาทาง เกษตร
- การ แก้ปัญหาเฉพาะหน้า
- กิจการ เหมืองแร่

การ จักกรรมสิทธิหน้า การ เก็บเงินค่านาในขณะนั้นเก็บ 2 อย่าง คือ นวฟางลอย เก็บเป็นเงินไรละ สี่ลึง (2) ผู้ไคไม่ทำไคตอง เก็บกับนาคูไค เสียตามจำนวนนาในครวแถง ไรละสี่ลึง (3) กรรมสิทธิในการ ถื้อหน้าฟางลอย

(1) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการ ของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี,

1: 36 - 37.

(2) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.4.4/5 ประกาศพระบรมราชโองการ หมายเลข 1 23 ตุลาคม ร.ศ. 115.

(3) สิทธิและกรรมสิทธิ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับที่ดิน มีกำหนดดังนี้คือ
ก. ใบเหี้ยบย่ำ คือ ใบอนุญาตให้ถืออำนาจการ เป็นเจ้าของได้ 1 ปี
ข. ใบจอง หรือ ครวจอง คือ ใบอนุญาตให้ เป็นสิทธิ ตองทำใน 3 ปี มิฉะนั้นจะหลุดเป็นของรัฐบาล แมวทำแล้วหยุดเวทไปถึง 3 ปี ก็หมคสิทธิเช่นกัน
ค. โฉนดครวแถง เป็นหนังสืออนุญาตให้จะทำหรือไม่ทำก็ได้ "โฉนด" เป็นหนังสือสำหรับสวน "ครวแถง" เป็นหนังสือสำหรับทำ ครวแถงหรือโฉนด ถ้าทอดทิ้งไว้ถึง 9 ปี เมื่อมีผู้อื่น เขามาทำเจ้าของ เดิมจะหมอสิทธิ

ถ้าไม่ทำให้เกิดประโยชน์จะมีกรรมสิทธิ์ได้เพียง 3 ปี⁽¹⁾ นาคโคมีกรรมสิทธิ์โคตลอด
 เหาที่เสียค่าธรรมเนียม แต่ปรากฏว่ากรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ไม่นอนอนนี้ทำให้เกิดปัญหา
 กรรมสิทธิ์ซ้ำกัน เพราะกรรมสิทธิ์ในที่ดินยังไม่รักรวมพอ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึง
 คิดจัดการให้เรียบร้อยเป็นหลักฐาน ควบคุมทำโฉนดที่ดินที่โฉนดนั้นเพื่อไม่ให้โฉนดทับ
 กันในที่แปลงเดียวกัน เหมือนกับคราวก่อนในขณะนั้น ความคิดนี้ทำให้เขาตกลงใจขยาย
 โรงเรียนการทำแผนที่ขึ้นที่วังสระปทุม เพื่อทำหน้าที่กำหนดเขตและขยายแผนที่ให้
 ละเอียดขึ้น⁽²⁾ งานนี้พระเจ้าบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมอบให้เจ้าพระยา
 สุรศักดิ์มนตรี ทำหน้าที่ฝ่ายราชการ ร่วมกับเจ้าพนักงานแผนที่ แจกตราแดงแก่ราษฎรแล้ว
 ทำแผนที่กำหนดเขตให้แน่นอนหมายลงในแผนที่ตามสารบัญเมือง แล้วจึงแจกตราแดงตาม
 แผนที่นั้น ที่ใดที่มีปัญหาควรวาทใหม่อบเรื่องให้คณะกรรมการซึ่งตั้งขึ้นทำหน้าที่พิพากษา
 ความมาโดยเฉพาะ เพื่อไม่ให้เสียเวลาในการสำรวจท้องถิ่นซึ่งทำให้เรื่องเรียบร้อยขึ้น⁽³⁾
 ที่ได้ที่สำรวจถูกต้องแล้วเจ้าหน้าที่จะออกเป็นตราของให้ คราวก่อนนั้นของเสียเงินค่า
 ธรรมเนียมแก่เสนา กรมการ กำนัน และมีตราประทับของเสนา กรมการ กำนัน จึงจะ
 ถือว่าตราของนั้นใช้ได้ แต่หาถึงราวไวเกิน 3 ปี ถือว่าหมดสิทธิ์ในที่นั้น⁽⁴⁾

อ้างอิง กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, หิวขอเล็กเซอร์ที่ดินโรงเรียนกฎหมาย ร.ศ. 119
 (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 5 - 14.

(1) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.4.4/5.

(2) กระทรวงเกษตร, ประวัติกระทรวงเกษตร (พระนคร: โรงพิมพ์
 รุ่งเรืองธรรม, 2500), หน้า 52. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานเปิดคึกคักทำการกระทรวง
 เกษตร 1 เมษายน พ.ศ. 2500).

(3) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.4.4/5.

(4) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.3.2/10 การเก็บ
 เงินค่านาณฑลทาง ฯ.

สำหรับหน้าที่เก็บเงินคานา ชาหลวงเสนาเป็นผู้ไปเก็บโดยถือครอยละ 12 เงินสวนลณี เหมายอกับเสนาบคักระทรง เกษทร ถ้าเหลือเป็นผลประโยชน์ของเสนาบคั ถ้าขาดคัต้องรับผิดชอบ (1)

เงินคานาที่เก็บโคเคิมไปรคเกลาา ไทเก็บไว้ที่เมืองนั้น ๆ ไทวาราชการเมืองเป็นผู้รับผิดชอบรักษาเงินไว้ใช้ในงานราชการ เมืองนั้น ๆ ซึ่งเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเห็นว่า เป็นขอปกครอง สุวาราชการ เมืองอาจน่าไปไซสวนคว้และบาง เมืองที่มีเงินมาก ๆ สุวาราชการ เมืองอาจน่าจะมีความหนักใจในการรักษาเงิน เห็นควรให้ส่งมาเก็บไว้ที่กรุง เทพา ซึ่งพระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วย ดังนั้นเงินคานา ตาตราของ ตาเชานาหลวง คัชาหลวงกรมมาเก็บโคเคิมของสงมากรุง เทพา ไทหมค (2) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีคอยตรวจตราด้วยความซื่อตรง ไม่มีการฉ้อราษฎร์บังหลวง (3)

อากรสวน เป็นหน้าที่ที่ตองรับผิดชอบด้วย เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีโคออกประกาศให้ชาวสวนนำเงินมาชำระคาอากรสวน ภายในวันที่ 30 พฤศจิกายน ของทุกปี ถ้าไม่มาชำระตามกำหนดเวลาภายในวันที่ 1 ธันวาคม ของทุกปีจะยึดสวนขายทอดตลาด ซึ่งตามเห็นวามแรงมากเกินไปจึงขอเสนอให้เบาลงโดยให้เจ้าของสวนคน

(1) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการ ของ จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, 4: 268.

(2) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ กษ.3.2/15 เงินคานาแลคาธรรมเนียมตาง ๆ ตามหัวเมืองพระยาสุรศักดิ์มนตรีคคิจะให้เจ้าเมืองสงมายังกรุง เทพา 6 - 9 ตุลาคม ร.ศ. 112.

(3) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการ ของ จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, 4: 269.

เดิมที่ยัง เสียขายที่ดินของคนมีสิทธิ์ซื้อคืนได้ในราคาเดิม เมื่อเสียเงินค่าธรรมเนียม
 ค่าอากรครบแล้ว แมวว่าจะมีกำไรราคาสูงกว่าก็ตาม (1) และ เงินค่าอากรสวนใหญ่ (2)
 ควร เปลี่ยนวิธี เก็บค่าจำนวนคนไม่มีจริงและควรสำรวจ 5 ปีคือ 1 ครั้ง เพราะ
 เป็นคนไม่มีขึ้นตนอยู่ไฉนทำไมจำเป็นต้องสำรวจทุกปีเหมือนสมหัตถ์ ขอเสนอให้มีเสเตอร์
 เกรตอม เจ้ากรมสรรพากรในกัมบิสเตอร์ไฮล์ เจ้ากรมสรรพากรนอกเห็นควร (3)

การแก้ปัญหาการ เกษตร ผลผลิตทางการ เกษตร ของไทยมีจำนวนไม่แน่นอน
 ขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาติ จากการสำรวจผลผลิตของราษฎรพบวาระ ราษฎรจะเดือดร้อน
 เมื่อเกิดเหตุภัยพิบัติ ท่านจะช่วยเหลือโดยการซื้อข้าวแจก งดเก็บอากรบางปี (4) ช่วย
 จัดการ ขุดคลอง เล็กแยกจากคลองใหญ่ให้ราษฎรได้ใช้น้ำทั่วถึงตลอดปี และท่านได้ริเริ่ม
 งานใหม่ด้วยการ สั่ง เครื่อง รั้วน้ำฝน เขามาใช้ จัดทำใบบอกบัญชีหางวาว น้ำตาและน้ำฝน
 คนชาว ให้เป็นแบบแผน เกี่ยวกับหัวไร่ ไร่อาณาจักร โดยกำหนดให้ทำเป็นรายเดือนแบบ
 สากล ไม่ใช่ดูตามความอาศัยเขามาสุราสีต่าง ๆ ตามแบบเก่า และนอกจากนี้ยัง

(1) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.4.1/4 ขอพระบรม
 ราชานุญาตออกประกาศเปลี่ยนวิธีเก็บอากรใหม่ 28 มีนาคม ร.ศ. 112 - 8 มิถุนายน
 ร.ศ. 119.

(2) อากรสวนใหญ่ คือ ไม้ยืนต้น 8 ชนิด ไคแก หมาก มะพร้าว พล
 มะม่วง มะพร้าว ทุเรียน มังคุด และนางสาว; อ่างจาก ชัย เมืองศิลป์ ประวัติศาสตร์
ไทยสมัย พ.ศ. 2352 - 2453 กาน เศรษฐกิจ (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2523),
 หน้า 81.

(3) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.4.1/4.

(4) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.10.1/1 ชื่อและ
 จัดนายเขา 3 มีนาคม ร.ศ. 111 - 6 มิถุนายน ร.ศ. 112.

กำหนดให้ทำสมมุติฐานชั่วคราว ทำให้การทำงานเป็นระบบไคมากรฐานก็ขึ้น และงานใหม่อีกประการหนึ่งไคแก มาตรา ชั่ง ตวง วัด ในสมัยนั้นมีวิธีนับหลายวิธีไม่เหมือนกัน ท่านเห็นวาทะวิจารณ์ให้เป็นแบบเดียวกันจึง เสนอเรื่อง เขาที่ประชุมเสนาบดี ที่ประชุมตกลงให้ใช้ระบบเมตริกซึ่ง เห็นที่นิยมใช้ในต่างประเทศ (1) ท่านจึงสั่งซื้อเครื่องมือชั่ง ตวง วัด จากต่างประเทศคิดเป็นเงินราคา 300 ชั่ง เศษ แต่เบิกเงินไม่ไคเครื่องมือที่สั่ง เขามารับเป็นของหลวง แต่หลังจากที่ท่านลาออกจากราชการ แลหวางราชการไค นำเครื่องมือเหล่านั้นออกมาใช้ในราชการ หัวตกแหง (2)

การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ที่สำคัญประการหนึ่งคือ เรื่องบริษัทชุกคลองและคณาสยามของพระองค์เจ้าสาธิตทรงศุขคอสัญญาชุกคลอง 8 วา กลอง 6 วา สายเหนือและคลอง 6 วา สายใต้ที่ชุกกลางไว กลองที่ชุกมีอาณาเขตกว้างขวาง เป็นทำเลที่อุดมสมบูรณ์สะดวกแก่ที่อยู่ไกลคลอง แต่ที่อยู่ไกลจะลำบากเพราะชาคน้ำ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีไคสั่งให้ทำคลองซอยแยกจากคลองใหญ่ 21 คลอง แต่ละคลองห่างกัน 60 เส้น เป็นคลองกว้าง 4 วา บริษัทจะไคผลประโยชน์คือ ที่ดิน 2 ฝั่งคลอง ฝั่งละ 25 เส้น (3) และให้บริษัททำประตุน้ำไว้สำหรับเปิดและปิดน้ำตามฤดูกาลที่ต้องการ (4) ซึ่งบริษัทตกลงตามนี้ แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ การแย่งชิงดิน 2 ฝั่งคลอง

(1) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.12.1/2 พระราชบัญญัติวัด ชั่ง ตวง.

(2) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการ ของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, 4: 288.

(3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 271 - 272.

(4) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นคนไทยคนแรกที่เสนอความเห็นต่อรัฐบาลให้ทำประตุน้ำเพื่อสะดวกต่อเรือไม่ให้เกยตื้นในฤดูแล้ง โดยทำการปรับระดับน้ำซึ่งท่านเห็นตัวอย่างจากประเทศญี่ปุ่นในนิคาลี; อางจาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอม-

มีเจ้านาย ข้าราชการ และราษฎรถวายฎีกากล่าวโทษบริษัทชดชดลง รวมแล้วในปีร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) มีจำนวน 541 ราย โดยอาจว่าจับจองไวก่อนจะไม่ยอมเสียเงินค่าชดชดลง และบริษัทชดชดลงก็ถวายฎีกากล่าวโทษข้าราชการ และราษฎรเช่นกัน⁽¹⁾ ปัญหานี้ไม่ใช่เฉพาะระหว่างคนไทยกับคนไทยเท่านั้น แต่รวมถึงปัญหาระหว่างคนไทยกับคนต่างชาติและคนในบังคับต่างชาติด้วย เช่นในปีพ.ศ. 2439 กงสุลเยเนราลฝรั่งเศสชื่อ มงซิเออร์ฮาร์กวน โคน่าโจทย์เจ้าเลยหลักฐานคดีความที่นำบริ เวณ เขตคลองที่บริษัทชดชดมาส่งเส้านานถึงกระทรวง เกษตรจำนวน 16 เรื่อง⁽²⁾ จำนวนฎีกาที่ส่งนำขึ้นถวายให้พระมหากษัตริย์ทรงพระบรมราชวินิจฉัยจึงมีจำนวนมาก เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้เสนอความคิดในการแก้ปัญหา เพื่อให้เรื่องสำเร็จโดยรวดเร็ว ท่านเห็นวาทกรรมสิทธิ์ของใบจองที่จะถือได้ต้องมีค้ำแรง อยู่ในพระราชบัญญัติการจับจองที่นำแล้ว ส่วนกรรมสิทธิ์ของบริษัทที่มีกำหนดไว้ในประธานบัตรแล้วเช่นกัน กระทรวง เกษตรไม่มีอำนาจในการตรวจตรา จึงขอให้กระทรวงยุติธรรมช่วยตรวจสอบที่นำในเขตที่วิวาทกันแต่ไม่สำเร็จ⁽³⁾ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เห็นว่า เรื่องที่คืนริมฝั่งคลองมีมาก ควรตั้งกรมการตรวจสอบคดีสินที่นำพิเศษ ใ้มีหน้าที่พิจารณา

เกล้าเจ้าอยู่หัว; ประชุมพระราชกฤษฎีกาที่ทรงบริหารราชการแผ่นดิน ภาค 3 ตอน 2 (พระนคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2513), หน้า 203 - 206.

(1) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.3.3/10 กรรมการ คัดสินความนาและคดีเรื่องนารวมหลายรายปีร.ศ. 115 - ร.ศ. 118 (24 เมษายน ร.ศ. 115 - 11 พฤษภาคม ร.ศ. 120).

(2) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.3.3/12 ความนา เกี่ยวแก่คนในบังคับฝรั่งเศสกับกรมหมื่นพงษา ปีร.ศ. 115 (21 สิงหาคม - 15 ตุลาคม ร.ศ. 115).

(3) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.9.1/1.

พิพากษาเด็ดขาด โดยทำหน้าที่หาหลักฐานสืบพยาน รังวัด ทำแผนที่ ออกตราจองแบ่ง
 ที่นาให้ราษฎรและชำระคดีสิน เมื่อคดีสินแล้วโจทก์จำเลยไม่พอใจก็ให้ทำฎีกาทลเกล้าฯ
 ถวายในภายหลัง คดีความในชั้นฎีกาจึงนอกลง (1) และในคณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่
 คัดสินคดีความแห่งอื่น ๆ และคดีความที่นาคนในบังคับทางชาติควย (2) ปัญหาที่สามารถ
 แก้ปัญหาได้เรียบร้อย และเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีก็วางโครงการ ขึ้นต่อไปเพื่อไม่ให้
 เกิดปัญหาตามมาอีก โดยแก้ปัญหาเป็นข้อ ๆ ดังนี้คือ (3)

1. ในขณะที่บริษัทไปกรยคลองตามแผนที่ให้ชาหลวงอำเภอกำนัน
 ทองที่นไปเป็นพยานในที่นั้น ๆ ความจริงจับของไวคอนบริษัทได้รับพระบรมราชานุญาต
 หรือไม่

2. ให้เจ้าหน้าที่ในข้อ 1 เป็นพยานการที่บริษัทจำหน่ายที่นา 2 ฝั่ง
 คลองควยความยุติธรรม และทำหลักฐานแทนเสียค่าชดเชย

3. บริษัทชุกคลองคึกคาศุกคลองเป็นควยบิกเมเตอร์ คึกเจดีย์คลอง
 8 วา 6 วา 4 วา คึกควบิกเมตรละ 22 อัฐครึ่ง

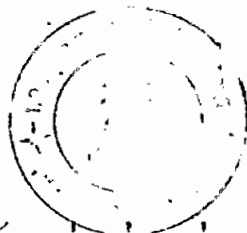
ซึ่งปัญหาการแย่งชิงที่นาของบริษัทชุกคลองและคunasยามนี้ เจ้าพระยา-
 สุรศักดิ์มนตรีสามารถแก้ปัญหาได้สงบเรียบร้อยกว่าเดิม

กิจการเหมืองแร่ กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาเป็นกรมที่ขึ้นกับกระทรวง

(1) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.3.3/10.

(2) เรื่องเดียวกัน.

(3) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.9.1/1 เรื่องขอ
 บังคับต่าง ๆ ที่จะต้องใช้ในการชุกคลองแลควยเห็นที่จะจัดการเรื่องที่ดิน 30 มิถุนายน

เกษตรพาณิชย์การ เป็นหน่วยงานที่ตั้งขึ้นใหม่ เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2434 (1) งานจึงยังไม่เรียบร้อยอยู่ในระหว่างทดลองและวางโครงการต่าง ๆ กรมนี้ทำหน้าที่ตรวจกิจการที่เกี่ยวกับแร่ โลหะธาตุ การออกประทานบัตร สัญญาเกี่ยวกับแร่ตัวพระราชอาณาจักร (2) เก็บการจัดเก็บภาษีเกี่ยวกับแร่ ราชการ เมือง เป็นผู้ปกครองและผูกภาษีอากรจัดเก็บด้วย แครายไคของรัฐบาลนอลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้ากระทรวงหัวเมืองส่งประทานบัตรที่ใคร่ขะพระราชทานไปแลรวมยังกระทรวง เกษตรโทคอยควบคุม ในสมัยที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นผู้บังคับบัญชากรมนี้ ไคจางมีสเตอร์คัมบี้ เคอมลเลอร์ ชาวเยอรมัน และ มีสเตอร์เอช. วาริงตัน สไมท์ ชาวอังกฤษ ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ต่อมา มีสเตอร์คัมบี้ เคอมลเลอร์ ใ้รับตำแหน่ง เจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาเป็นคนแรก พระยาประชาติพบริบาล (แยม แสง-ชูโต) เป็นผู้ช่วยเจ้ากรม (1) ซึ่งเป็นวิศวกรเหมืองแร่คนแรกของไทย ซึ่งผลงานของกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาในสมัยนั้นมีดังนี้คือ

การวางพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ ในระหว่างที่ยังไม่ได้ออกประกาศใช้พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ ได้มีการกำหนดข้อบังคับการทำเหมืองแร่ชั่วคราวมาก่อน โดยการเก็บเงินค่านาคหลวงร้อยละ 10 ของจำนวนแร่ที่ขุดได้ ต่อมาเมื่อประกาศพระราชบัญญัติเหมืองแร่ในพ.ศ. 2439 แล้ว กำหนดให้เก็บเงินวางประกัน 10,000 บาท (2) เก็บค่าธรรมเนียม 6 ปี กู้หนึ่งปี (3) ซึ่งเป็นอัตราที่มากกว่า

(1) กรมโลหกิจ, ประวัติกรมโลหกิจ (พระนคร: โรงพิมพ์บริการทอง, 2506), หน้า 47. (อนุสรณ์วันสถาปนากกรมโลหกิจ ครบรอบ 72 ปี 1 มกราคม พ.ศ. 2506).
 (2) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.2/2 พระราชบัญญัติเรื่องจะลดอากรที่บ่ก (7 ตุลาคม - 22 ตุลาคม ร.ศ. 115).
 (3) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.2/1 พระราชบัญญัติขบแร่ (15 มีนาคม ร.ศ. 113 - 17 มกราคม ร.ศ. 117).

ประเทศใกล้เคียง การเก็บเงินสูง เช่นนี้ทำให้จำนวนคนจีนที่เข้ามาเมืองแรกก็ลดลง
ไปด้วย เมื่อ 10 ปีที่ผ่านมาผู้เกิดมีคนจีนที่เข้ามาเมืองแรกก็บุกลง 50,000 คน แต่ขณะนี้
เหลือเพียง 11,000 คน น้อยกว่าเดิมร้อยละ 5⁽¹⁾ คนจีนส่วนใหญ่จึงอพยพไปทำ
เมืองใน ประเทศอังกฤษ เพราะเก็บค่าธรรมเนียม 10 หยิบหนึ่ง⁽²⁾ การเก็บเงิน
สูงทำให้รายได้ลดลงตามจำนวนผู้ประกอบการที่เข้ามาเมือง ดังนั้นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
จึงขอจัดการวางเงินประกัน 10,000 บาท⁽³⁾ ซึ่งทรงมีพระบรมราชานุญาตเงิน
ล่วงหน้า 10,000 บาทนี้ แต่ให้เรียกเก็บค่าเช่าล่วงหน้า 5 ปี ตามที่อนุญาตทำนิติ
โฉนดอนุญาตและไม่คืนเงินล่วงหน้า⁽⁴⁾

การ ขออนุญาตประทานบัตร เมืองแรก เก็บมาจาก เจ้าเมืองหรือจาก
เสนาบดีเจ้ากระทรวงก็ได้ และที่ทำได้โดยพลการก็มี หลักฐานการปักปัน เขตเมืองแรก
จึงไม่แน่นอน⁽⁵⁾ ทำให้เกิดปัญหาการแย่งชิงกัน เป็นประจำ เมื่อตั้งกรมราชโลหกิจ
และภูมิวิทยาแล้วได้เล็งวิธีการแบบเดิม ใต้ออกการได้ประทานบัตรให้เข้ามาขอใน
กรุง เทพฯ จะมีตราออกไปสอบสวนว่ามีปัญหาที่เข้าเมืองแรกขอกันหรือไม่ ถ้าไม่มีปัญหา
ก็จะนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอรับพระบรมราชานุญาต เมื่อมีพระบรมราช
อนุญาตแล้วก็ทำสัญญาตกลง และมีตราบังคับไปยังสถานที่ที่ขอทำ⁽⁶⁾ ถ้าเป็นเมืองประเทศราช

(1) เรื่องเดียวกัน,

(2) ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.2/1.

(3) ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.2/2.

(4) ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.2/1.

(5) พวงเพชร สุวัจนวิบูลย์, "เปรียบเทียบผลงานของเสนาบดีกระทรวง
เกษตราธิบดีระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช พ.ศ. 2435 - 2475" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหา
บัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 37.

(6) กรมราชโลหกิจ, ประวัติกรมโลหกิจ, หน้า 48 - 49.

เชพ ไทรบุรี ถิ่นถิ่น ปัสสี ครังถาน ตามพระราชบัญญัติฉบับลิวา ผู้ใดจะขอทำเหมือง
แร่ในเมือง เหล่านี้ต้องตกลงกับเจ้าของประเทศราชไทยนอก เขามาขอทำสัญญาอนุญาต
เพื่อขาคความขินกราบบังคมทูลพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีเจ้ากระทรวงลงนาม
สัญญาฉบับนี้จึงจะใช้ได้ (1)

ผลประโยชน์ของกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ในสมัยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
เป็นเจ้ากระทรวงมีดังนี้คือ

ตารางผลประโยชน์ของกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาในรอบ 5 ปี (2)

ศก	เงินค่าเช่า	เงินค่าธรรมเนียม- เนียมอาชญา บัตรตรวจแร่	เงินค่าตราแลค่า ธรรมเนียมพิเศษ ต่าง ๆ	รวมรับในศกหนึ่ง
111	7,953 บาท 63 อัฐ	840 บาท	151 บาท	8,944 บาท 63 อัฐ
112	5,410 บาท 18 อัฐ	640 บาท	1,400 บาท	7,450 บาท 18 อัฐ
113	11,603 บาท 70 อัฐ	880 บาท	625 บาท	13,108 บาท 7 อัฐ
114	46,707 บาท 22 อัฐ	1,760 บาท	180 บาท	48,647 บาท 22 อัฐ
115	53,782 บาท 8 อัฐ	3,840 บาท	1,451 บาท	59,073 บาท 8 อัฐ

(1) กรมราชโลหกิจ, ประวัติกกรมโลหกิจ, หน้า 48 - 49.

(2) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.1/15 ราชอาณาจักร

ผลประโยชน์กรมราชโลหกิจ (29 เมษายน ร.ศ. 117).

จากตารางดังกล่าวจะเห็นได้ว่าในระยะเวลา 5 ปี ที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
เป็นเจ้ากระทรวงกิจการผลประโยชน์จากกรมราชโลหกิจที่เกิดขึ้นในรูปค่าธรรมเนียมและ
ค่าอาชญาบัตรต่าง ๆ เป็นเงินปีละจำนวนหลายพันบาทและเพิ่มขึ้นเกือบทุกปีในปีที่ 5 ได้
เงินถึง 59,073 บาท 8 อัฐ และนอกจากนี้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรียังส่ง เจาหน้าที่
ออกไปตรวจราชการท่าเหมืองแร่ เป็นครั้งแรกที่ไปตรวจ เมืองประเทศราชทางใต้คือ เมือง
ภูเก็ต ตะกั่วป่า ทางตะวันตกไปตรวจตั้งแต่เมืองราชบุรีจนถึงทวาย ทางตะวันออก
ไปตรวจตั้งแต่เมืองจันทบุรีถึงเมืองกบินทร์บุรี (1) จากการทำสำรวจทำไต่ถามว่า
รัฐบาลสยามควรจะทำถนนในตำบลต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือผู้ทำแร่ให้ได้รับความสะดวก
เพราะเส้นทางทรก้นถ้ำ และควรลดหย่อนค่าภาคหลวง เช่นเดียวกับในมลายูของ
อังกฤษ (2) ได้รับความเอาใจใส่ของงานดังกล่าวนี้จึงทำให้งานของกรมโลหกิจมีรายได้
เพิ่มขึ้นทุกปี

การทำงานในตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวง เกษตร ของ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
ผลงานของท่านไม่เคยเท่าที่ควร เพราะมีช่วงระยะเวลาสั้นเพียง 5 ปีเท่านั้น ประกอบ
กันงบประมาณที่ได้รับน้อยเพราะมีความจำเป็นด้านอื่นมากกว่าและเป็นระยะตั้งกระทรวง
เป็นครั้งแรก งานส่วนใหญ่จึงเป็นเรื่องการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า งานที่ทำต่อเนื่อง
มาจากของเก่า งานใหม่เป็นเพียงแค่ขั้ววางพื้นฐาน และตัวท่านเองก็ยอมรับว่า
ท่านเคยแต่รับราชการทหารไม่เคยรับราชการพลเรือนมาก่อน (3) และนอกจากนี้ยังมี

(1) กรมโลหกิจ, ประวัติกรมโลหกิจ, หน้า 45 - 60.

(2) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.5/8 จัดการเหมือง
แร่ที่ภูเก็ตทางภูเก็ต ตะกั่วป่า มีเรื่องของอินนิเนียไปตรวจสำนวนบอแรเป็นตน (7 พฤษภาคม
ร.ศ. 112 - 24 พฤษภาคม ร.ศ. 127).

(3) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

งานราชการพิเศษเป็นงานความถ่วง⁽¹⁾ ทำให้ต้องวางราชการประจำไปบาง แยกพระนั้น
 ควบความอดสาหัสในการทำงาน ความซื่อสัตย์สุจริต การเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีประสบการณ์
 และความคิดริเริ่ม ทำให้งานดำเนินไปด้วยดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จึงแต่งตั้งให้เป็นองคมนตรี เมื่อวันที่ 19 กันยายน ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435)⁽²⁾ และ
 ในปีพ.ศ. 2437 ได้พระราชทานที่ดินที่ตำบลกาลาแดงพร้อมกับเงินจำนวนหนึ่งให้ก่อสร้าง
 คฤหาสน์พักอาศัยถาวร⁽³⁾ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความดีความชอบที่ตามมาจึงได้รับพระราชทาน
 บ้านที่จังหวัดดังกล่าวแล้ว

ความขัดแย้งทางการเมืองและลาออกจากราชการ

จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี มีปัญหาขัดแย้งกับผู้ร่วมงานเป็นจำนวนมาก
 โดยเฉพาะกับบุคคลชั้นสูง ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการทำงาน และในที่สุดของลาออก
 จากราชการถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกลาออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกในพ.ศ. 2434
 และครั้งที่ 2 ลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เมื่อวันที่ 14 มีนาคม
 พ.ศ. 2439 และหลังจากนั้นไม่รับราชการอีกเลย นอกจากงานพิเศษคือเป็นแม่ทัพ
 ไปปราบเงี้ยวหัวเรว ซึ่งความขัดแย้งต่าง ๆ นั้นอาจมาจากลักษณะนิสัยส่วนตัวของท่าน

(1) งานพิเศษในช่วงนี้คือ รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าให้จัดทหารสมัครช่วย
 ราชการในกรณี ร.ศ. 112 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีรวบรวมได้ 1,009 คน. อ้างจาก;
 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร รัชกาลที่ 5 ก.13.1/40 เรื่อง เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
 ทูลเกล้าฯ ถวายบัญชีของต่าง ๆ ที่ได้จัดซื้อในกองทหารปี ร.ศ. 112.

(2) ตราไฉวาท (ปัจจัย ฉอศก 1236 วันอังคาร เดือน 9 ขึ้น 3 ค่ำ), 1: 72.;
 ตำแหน่ง องคมนตรี เป็นตำแหน่งที่มีเกียรติมาก เพราะบุคคลที่จะได้รับเลือกตั้งเป็นที่ไว้วาง
 พระราชฤทัย เป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดิน นับว่าเป็นตำแหน่งที่ไกลชั้นมาก.

(3) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร รัชกาลที่ 5 บ.8.1/38 พระยาสุรศักดิ์มนตรี
 ขัน้อยที่ดินใหม่ศาลาแดง และส่งรูปตีพิมพ์มาทูลเกล้าถวาย 6 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 113.

ที่เป็นคนพูดจริง โขลกเอาเมกแล้วใครหาใหม่ศัตรูมาก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เชาอยุธยา ทรงมีพระราชสาส์นเตือนบ่อย ๆ เช่น "...คำที่พระนายไวย (เจ้าพระยา
 สรรค์คัมภีร์ขณะนั้นมียศเป็นจันทรวิกรม) พูดอันใดใจหมายดี แต่มักพูดไม่ถกหลน
 ลาพอกให้สมการแก่การก็จะไม่มีความหมายอันใดไปไหน..." (1) ซึ่งความขัดแย้ง
 นี้จะแยกเสนอเป็น 2 ตอนคือ ในวงแรกลาออกจากผู้บัญชาการทหาร และตอนที่ 2 ลา
 ออกจากเสนาบดีกระทรวง เกษตร

ความขัดแย้งที่เป็นมูลเหตุให้ลาออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหาร เริ่มตั้งแต่
 พ.ศ. 2423 ขณะนั้นมียศเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถรับราชการกรมทหารมาเป็นหนึ่งพัน
 การที่ 2 มีเรื่องขัดแย้งกับพระยานรรัตนวิกรมที่ 1 จนทำงานร่วมกันไม่ได้ เพราะ
 พระยานรรัตนวิกรมกล่าวหาว่าเจ้าหมื่นไวยวรนาถกับเจ้าพิภพ อภิบาลเงินปีคั่งเงินที่พระ
 ราชทานให้ทหารสมัครคนละ 4 บาท ไร่เป็นผลประโยชน์ส่วนตัว แต่ตรวจสอบแล้วไม่
 เป็นความจริง (2) ต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เสนาบดีกระทรวง
 วัง กล่าวหาว่าเจ้าหมื่นไวยวรนาถเป็นกบฏเพราะนาย ยี. อี. เบรินี่ (พระสารสาส์น
 พลชั้นตรี) ครมเกิดทหารหนานำดินไถนาไม้เข้ามาในพระราชอาณาจักร และมีอีกหลาย
 ครั้งที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมโยนข้อหากบฏให้ท่าน ซึ่งแต่ละครั้ง
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่มีความสงสัยเลยและทรงมีพระกระแสรับสั่งว่า
 "...ที่กรมประจักษ์ทำเช่นนั้นไม่เป็นการสมควร และขอให้สืบหาฉันไม่มีความสงสัยพระ
 นายไวยวรนาถจะเป็นกบฏเลย ฉันยังจะเลี้ยงของฉันอยู่ ฉันไม่ใดคิดว่าจะฆ่าพระนายไวย
 ซึ่งเป็นคนของฉันนะ..." (3) การที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีมีปัญหาขัดแย้งกับพระบรม-

(1) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี,

1: หน้า 238.

(2) เรื่องเดิม, 116 - 117.

(3) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี,

1: 223.

วงศ์และเจ้านายขุนนางชั้นสูง ขอมมีผลกระทบกระเทือนต่อการทำงานของท่าน
 กล้วย ทำให้การทำงานมีอุปสรรคไม่ราบรื่น เหตุการณ์ครั้งสุดท้ายที่ทำให้ของลาออก
 จากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกคือ ในปีพ.ศ. 2434 ในการประชุมงบประมาณประจำปี
 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ขอสิ่งเครื่องแต่งตัวทหาร 5,000 สำหรับ และขออาวุธเพิ่มกล้วย
 แก่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เสนาบดีกระทรวงพระกลั่มหา
 สมบัติไม่ทรงเห็นด้วย รวมทั้งที่ประชุมเสนาบดีก็คัดค้าน ท่านจึงลาออกทันทีเพราะเห็น
 ว่าทำไปไม่มีประโยชน์มีศัตรูมากขึ้น และจะเป็นอุปสรรคทำให้กิจการทหารหน้าไม่เจริญ
 ไปเลย (1)

ส่วนการลาออกจากตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวง เกษตรนั้น สาเหตุมาจาก
 ความขัดแย้งกับ เสนาบดีและเจ้านายชั้นสูง ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์หลายท่าน

ประการแรกคือ ขัดแย้งกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังสี-
 สว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสนาบดีกระทรวงยุทธนาธิการ เรื่องแย่งที่
 กันระหว่างกระทรวง เกษตรกับกรมยุทธนาธิการ (2) และเรื่อง เจ้าพระยาสุรศักดิ์
 มนตรีไปหาช่างพลทหารสมัครซึ่งอยู่ที่บังคับบัญชาของพระเจ้าอนงยาเธอพระองค์นี้

ประการที่สอง เรื่องเจ้าพระยารัตนบดินทรบ่นฟ้อง เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
 เรื่องเอาที่ดินของบ้านฉนวน บ้านหันตรา ตำบลบางบัวทอง ของเจ้าพระยารัตนบดินทร
 ไปขายให้บริษัทไบนู เรื่องนี้ใช้เวลาตัดสินนานแยะจะไม่ผิด แต่ก็เสียชื่อเสียง เนื่อง
 จากผลการตัดสินครั้งแรกท่านเป็นฝ่ายผิด (3)

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 506 - 510.

(2) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.4/2 ซึ่งที่ระหว่าง
 กรมยุทธนาธิการ และกระทรวง เกษตร 7 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 111 - 10 มิถุนายน ร.ศ. 113.

(3) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ย.13.10/14 เจ้าพระยา
 รตนบดินทรกับเจ้าพระยาสุรศักดิ์ว่าวาทกันกล้วย เรื่องที่ดิน ตำบลบางบัวทองกับเรื่องบริษัท
 ไบนู ฟ้องราษฎรเกี่ยวกับพินาคำบสนัน ร.ศ. 116.

ประการที่สาม เป็นสิ่งที่ทำให้เสียชื่อเสียงมากจนต้องลาออก คือ เรื่อง กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ส่งส่วยราชทานเอาเงินหลวงมาซื้อที่พระประสูติและมีการปรึกษากับกระทรวงมหาดไทยไม่ไต่ส่ง เงินคานามาที่กระทรวง เกษตร ไทสงตรงไปที่กระทรวงพระคลัง (1) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า ดาสง เงินคานามาที่กระทรวง เกษตรก่อนทำให้หา จึงโปรดเกล้าฯ ไทสงตรงไปยัง กระทรวงพระคลัง (2) และเมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ลาออกแล้ว ได้มีการตั้ง กรมการพิเศษชำระ เงินคานาอย่างกระชั้น เป็นเวลาหลายปีแต่ปรากฏว่าไม่มีเงินโอน เงินหลวง (3)

ประการที่สี่ ที่ทำให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ลาออกคือ ท่านเห็นว่าการทำงานในระบบราชการมีขั้นตอนมากเกินไป การขาดความร่วมมือในระดับสูงระหว่าง เสนาบดี กระทรวงต่าง ๆ การไม่มีกำหนดเวลาการประชุมที่แน่นอนบางครั้ง เป็นเวลา 4 - 5 เดือนยังไม่มีการประชุม (4) และในที่สุดงานในหน้าที่ของ เสนาบดีกระทรวง เกษตร

(1) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.8.1/39 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 6 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115.

(2) เอกสาร เดียวกัน.

(3) เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, 4: 295.

(4) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ 86 เรื่องที่ 3839, หนังสือพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวง เกษตรพาดิษยการกราบบังคมทูลหลวง เหวะวงศวิโรประการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ วันที่ 7 สิงหาคม ร.ศ. 113; อางจากสมชาย หลังหมอยา "ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 436 - 437.

เหลือเพียงการ เก็บอากรสวนใหญ่เท่านั้น⁽¹⁾ งานสวนใหญ่โอนไปเป็นหน้าที่กระทรวง
พระคลังหลายอย่าง เพื่อใ้ราชการ เรียบร้อยงานจึงลาออกในวันที่ 14 มีนาคม
พ.ศ. 2439 และกระทรวง เกษตรก็ยุบไปขึ้นเป็นกรมในกระทรวงพระคลัง ส่วน
เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีนั้นยังคงมีบรรดาศักดิ์เป็นนายพลโทเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี มี
เกียรติยศเท่าเสนาบดีเป็นรัฐมนตรีและองคมนตรี รับเงินเดือนจากกระทรวงกลาโหม
จนกว่าจะมีตำแหน่งต่อไป

กล่าวโดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่า การก้าวเข้ามาสู่ตำแหน่ง ราชการ ของ
จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีสืบเนื่องมาจากฐานะตระกูลของท่านเป็นฐานสนับสนุน ทำให้
โทเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีมีโอกาสและสิทธิพิเศษความบุคคลกรรมาศสามัญ อีกทั้งความ
สามารถส่วนตัวเป็นผลนำไปสู่ความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่ราชการ ทั้งทางด้านการ
ทหารและการ เป็นเสนาบดีกระทรวง เกษตร โดยทั่วไปแล้วการ ปฏิบัติกิจในภาระหน้าที่
เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้รับแต่งตั้งดำเนินไปโดยดีโดยตลอด อย่างไรก็ตามเนื่องจาก
เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี อยู่ในสมัยที่ประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนแปลง เศรษฐศมย์ใหม่ ย่อม
ก่อให้เกิดการ ชักแย้งกันขึ้นระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ จึงทำให้การ ดำเนินงาน
ทางราชการ ของท่านมีอุปสรรค และเป็นผลต่อมาให้เกิดความลาออกจากราชการ แม้
กระนั้นก็ตามประสบการณ์ตลอดจนความคิดริเริ่มหลาย ๆ อย่างที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์
มนตรีพบเห็นหรือลงมือกระทำไป เช่น การจัดระบบการคมนาคมในระหว่างที่ท่านจัด
การปกครอง เมืองหลวงพระบางชั่วคราว การคิดทำประตูระบายน้ำกันเขื่อนเป็นคนแรก
การไ้ร่รถบดถนน ปรับปรุงตามแบบสากล การนำเครื่องตวงวัดระบบเมตริกมาใช้
ความสามารถในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น การประคองเรือระเบิด นอกจากนี้

(1) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 1/3 กระทรวง เกษตร
ยกมาขึ้นกระทรวงพระคลัง วันที่ 2 ตุลาคม ร.ศ. 115 - 2 เมษายน ร.ศ. 116.

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรียังเป็นบุคคลที่กล้าเสี่ยงการลงโทษ กล้าตัดสินใจ เซพ สั้ง เกรื่อง
 วิชาสอน เขามาใช้ เมื่อนั้น เกษตร การนำไฟฟ้ามาคิดตั้งที่กรมยุทธนาธิการ เป็นท่านแรก
 นอกจากนี้ยังมีความรอบรต่าง ๆ ทั้งงานการบริหาร การปกครอง การแก้ปัญหาเฉพาะ
 หน้าที่ต่าง ๆ เมื่อท่านไคหัน เหวีชีวิตไปประกอบการธุรกิจแล้วท่านไคนำประสบการณ์
 ตลอดจนความคิดเห็น เหล่านี้กลับมาปฏิบัติในกิจการธุรกิจของท่าน ถึงจะไกลลาวถึง
 ในบตต่อไป.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย